

שלא כיחסו לנבוכדנאצר "עבד ה'", יחסו של דניאל לבלשאצר קר ומתנכר. בלשאצר הוא שיכור הנמצא בחברת פילגשיו. הוא מבזה את כלי בית ה' שנבוכדנאצר כיבדם. שלא כנבוכדנאצר, אין לו כל תרומה חיובית להתמודדות בין בבל, "גברת ממלכות", לבין מלכות עולם של הקב"ה. הוא אינו זוכה מדניאל לשום חסד ולשום הזדמנות לתקן. דניאל גם אינו ירא ממנו. לעיל בדיוננו בפרק ח' ראינו, שדניאל כבר ידע בחזון על סופה הקרוב של מלכות בבל. ואכן, כך מתרחש:

בַּהּ בְּלִילִיָּא קָטִיל בְּלֶאֱשָׁצַר מֶלֶכָּא כַּשְׂדִּיא [כְּשָׁדְאָה קַרִּי] (ה', ל).

תרגום: בו בלילה נהרג בלשאצר המלך הכשדי.

בבואו לדבר עם בלשאצר, דניאל יודע, אפוא, שמלך זה, למרות כל עצמתו, עתיד עוד הלילה להיות בקבר. ידיעה זו השפיעה גם היא, בוודאי, על סגנון הדברים של דניאל.

עתה נתבונן בתוכן הדברים, בכתובת הקצרה שעל הקיר:

זוה הכתב אשר נרשם, מנא מנא תקל ופרסין¹³ (תרגום, שם, כה).

כן מסביר דניאל את המשפט הרשום:

מנא, מנה האלוהים מלכותך והשלימה. תקל, נשקלת במאזנים ונמצאת חסר. פרס, נפרסה מלכותך ונתנה למדי ופרס

(תרגום, שם, כו-כח).

13. הגמרא בסנהדרין כב ע"א הביאה ארבע דעות אמוראים בשאלה, מדוע לא הצליחו החרטומים לפענח את המילים הכתובות. נתעכב כאן רק על דעתו של רב, שטען, שהדברים היו כתובים ב'גימטריה', וכוונתו לכתיבה בסדר אתב"ש: יטת יטת אדך פוחגמט. צורת כתיבה זו לפורענות על בבל מוכרת לנו משני מקומות בירמיהו, ואפשר שרב נטל משם את הבנתו, שגם כאן נכתבה הפורענות על בבל בלשון אתב"ש. שני המקומות בירמיהו הם: "וּמֶלֶךְ שִׁשְׁן יִשְׁתָּה אַחֲרֵיהֶם" (= מכוס הפורענות של יין החמה) (ירמיהו כ"ה, כו); ששן היא בבל בלשון אתב"ש. "...וְאֵל יִשְׁבִּי לֵב קָמִי רוּחַ מִשְׁחִית" (שם נ"א, א). לב קמי הם כשדים בלשון אתב"ש.

מדובר כאן על שתיים - מנייה ושקילה. ננסה להבין למה הכוונה. כך התנבא ירמיהו:

...ועבדו הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה. והיה כמלאות שבעים שנה אפקד על מלך בבל ועל הגוי ההוא נאם ה' את עונם ועל ארץ כשדים ושמתי אתו לשממות עולם (ירמיהו כ"ה, יא-יב).

ירמיהו חוזר על המסר הזה גם בנבואות הנחמה שלו:

כי כה אמר ה' כי לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקד אתכם והקמתי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה (שם כ"ט, י).

למלכות בבל הוקצבו שבעים שנה בלבד. דבר זה לא מצינו אצל מצרים ואשור. שמא זמן מלכות בבל הוגבל מראש בשל הזיקה בנביאים בין חורבנה של בבל לגאולתם של ישראל, שזמן גלותם נקצב. ושמא נימוק אחר היה כאן: לממלכת בבל הייתה עצמה כבירה, והקב"ה גרם לכך שתחליף את מלכות ה' על הארץ;¹⁴ אולי משום כך היה צורך נבואי לקצוב את זמנה, כדי להבדיל בינה לבין מלכות עולם של הקב"ה.

המנייה מייצגת את ניהול ההיסטוריה על ידי הקב"ה. לאדם אין כוח להתערב בו או להשפיע עליו. ברגע ששבעים השנים כלות, כלתה הממלכה. מבחינה זו, חורבנה של בבל צפוי מראש ואינו קשור למעשיו של בלשאצר.

אך החזון עוסק בעניין נוסף - השקילה. גורם זה קשור למעשיו של האדם ברגע האמת, ואפשר שבידו לשנות גם גזרת זמן קבועה מראש. שהרי כיוצא בו מצינו גם בחשבונות הגאולה של ישראל: חישובי קיצין של שנים ודורות מצד אחד, וזיקה בין גאולה לתשובה מצד שני.¹⁵ גם בגאולת מצרים קיימים לבטים רבים בחז"ל בין חשבון ארבע מאות שנה,

14. "אנכי עשיתי את הארץ את האדם ואת הבהמה אשר על פני הארץ בכחי הגדול ובזרועי הנטויה ונתתי לה לאשר ישר בעיני. ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנאצר מלך בבל עבדי וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו" (ירמיהו כ"ז, ה-ו).

15. עיין: סנהדרין צז ע"ב - צח ע"א, ובמקומות נוספים רבים.

המביע גזרת שמים קבועה מראש, לבין שאלת מעשיהם של ישראל. מאידך גיסא מצאנו גם ניסיונות להסביר את חורבן הבית לא (רק) בשל המעשים הרעים של ישראל, אלא גם בשל גזרה קדומה.¹⁶ דניאל אומר לבלשאצר: "נשקלת במאזנים ונמצאת חסר" (תרגום, ה', כז). משמע, מעשיך גרמו לחורבן בבל, ולא (רק) מניין שנותיה.¹⁷

תקצר יריעתנו מלדון בכל המקומות ביחס בין חישוב הקץ לבין מעשי האדם באשר לשעת הגאולה או לשעת החורבן. נעיין עוד במדרש אחד העוסק בכך, ומכריע בנוגע לעצמת מעשי האדם ביחס לקצבת הזמן שנקבעה מראש:

מעשה בחסיד אחד שירד מנכסיו, והיתה אשתו כשרה, לסוף נעשה שכיר. פעם אחד היה חורש בשדה, פגע בו אליהו ז"ל בדמות ערבי אחד, אמר לו: יש לך שש שנים טובות, אימתי אתה מבקש אותם - עכשו או בסוף ימיך? אמר לו, קוסם אתה אין מה ליתן לך, אלא הפטר מעלי בשלום. וחזר אצלו עד שלש פעמים, בפעם שלישית אמר לו אלך ואמלך באשתי, הלך אצל אשתו ואמר לה: בא אלי אחד והטריח אותו עד שלש פעמים ואמר לי יש לך שש שנים טובות, אימתי אתה מבקש אותם עכשו או בסוף ימיך. אמר לה: ומה את אומרת, אמרה לו: לך אמור לו - הבא אותם עכשו. אמר לו: לך הבא אותם עכשו, אמר לו: לך לביתך, ואין אתה מגיע לשער חצרך עד שתראה ברכה פרוסה בבית, והיו יושבים בניו לחפש בידם בעפר ומצאו ממון שיזונו בו שש שנים וקראו לאמן, ולא הגיע לשער עד

¹⁶. הקינה 'איכה את אשר כבר עשוהו' לרבי אלעזר הקליר (קינות לתשעה באב, מהדורת ד' גולדשמידט, ירושלים תשכ"ח, עמ' נט-סה) ריכזה מדרשים רבים שראו את החורבן כמוכתב מימות עולם בשל גזרה קדמונית או בשל חטאים קדמונים. עיין שם במדרשים ובמקורותיהם.

¹⁷. דעת המלבי"ם (פס' כד-כו) היא, שעל פי ירמיהו כ"ה אמנם הוקצבו לבבל שבעים שנה בלבד, אך על פי הנבואה בפרק כ"ז מלכות בבל היא לנבוכדנאצר, בנו ובן בנו, ועדיין לא הגיעה שעתו של בלשאצר למות לולא חטאו במשתה הנידון. זה לדעתו היחס בין שבעים השנים לבין החטא. ואנו בררנו לנו דרך שונה.

שיצאת אשתו לקראתו ובשרה אותו. מיד הודה להקב"ה ונחה דעתו עליו. מה עשתה אשתו הכשרה, אמרה לו: מכל מקום, כבר משך עלינו הקב"ה חוט של חסד ונתן לנו ממון מזון שש שנים, נעסוק בגמילות חסדים שנים הללו שמא הקב"ה מוסיף לנו משלו, וכן עשתה, כל מה שעשתה בכל יום ויום אמרה לבנה קטן כתוב כל מה שאנו נותנין וכן עשה. לסוף שש שנים בא אליהו ז"ל, אמר לו: כבר הגיע עונה ליטול מה שנתתי לך, אמר לו: כשנטלתי לא נטלתי אלא מדעת אשתי, אף כשאני מחזיר לא אחזיר אלא מדעת אשתי, הלך אצלה, אמר לה: כבר בא הזקן ליטול את שלו, אמרה לו: לך אמור לו - אם מצאת בני אדם נאמנים ממנו תן להם פקדונך. וראה הקב"ה דבריהם וגמילות חסדים שעשו והוסיף להם טובה על טובה, לקיים מה שנאמר: 'והיה מעשה הצדקה שלום'

(ילקוט שמעוני רות רמז תרו).

המדרש קובע כאן, שלמרות קצבת שבע השנים, מעשי בני הזוג הכריעו את הכף להאריך את הזמן שהוקצב להם. כאמור, לא נעסוק בנושא הרחב העולה כאן, ונסתפק בדיון קצר על גורלה של מלכות בבל בפרקנו. האם כלתה בבל בגלל מניין שבעים שנה שנסתיים באותו לילה, או בשל מעשיו של בלשאצר, שהוציא את כלי המקדש והשתכר ביין שמזג לתוכם יחד עם פילגשיו? נשוב למקראות שהבאנו:

בלשאצר אמר בטעם היין, להביא את כלי הזהב והכסף אשר הוציא נבוכדנצר אביו מן ההיכל אשר בירושלים, וישתו בהם המלך וגדוליו, נשיו ופילגשיו. אז הביאו כלי הזהב אשר הוציאו מן היכל בית האלוהים אשר בירושלים, ושתו בהם המלך וגדוליו, נשיו ופילגשיו. שתו את היין, ושיבחו את אלוהי הזהב והכסף, הנחושת, הברזל, העץ והאבן
(תרגום, ה', ב-ד).

שלא כנבוכדנאצר ששמר על כלי המקדש, והתייחס ביראת כבוד לקב"ה שאת מקדשו החריב,¹⁸ בלשאצר אינו אלא קל דעת והולל. הוא מזכיר את אחשוורוש שימלוך מעט אחריו; גם אחשוורוש יתהולל במשתה עם אשתו, ואף שם רמזו חז"ל שהוציא את כלי המקדש ושתה בהם. גם במשתה אחשוורוש נפסק המשתה לפתע באמצעו בשל התנהגותה של ושתיה כלפי המלך. חז"ל דנו על טעות דומה של שני המלכים בשני המשתאות:

אמר [אחשוורוש]: בלשצר חשב וטעה אנא חשיבנא ולא טעינא...¹⁹
 אמר [אחשוורוש]: איהו מיטעא טעי, אנא חשיבנא ולא טעינא. מי כתיב 'למלכות בבל', 'לבבל' כתיב. מאי לבבל, לגלות בבל. כמה בצירן, תמני. חשיב ועייל חילופייהו - חדא דבלשצר וחמש דדריוש וכורש ותרתי ידיה, הא שבעין. כיון דחזי דמלו שבעין ולא איפרוק, אמר: השתא ודאי תו לא מיפרקי; אפיק מאני דבי מקדשא ואשתמש בהו.²⁰ בא שטן וריקד ביניהן והרג את ושתיה (מגילה יא ע"ב).

בלשאצר ואחשוורוש הכירו את הנבואה, וחישבו - כל אחד בדרכו - את התקופה של שבעים שנה.²¹ שניהם הגיעו למסקנה ששבעים השנים כלו,

¹⁸ גם באגדות החורבן אנו מוצאים ביטויים דומים של יראת כבוד כלפי כלי המקדש מצד הגויים. למשל, המדרש מספר על כך שהרומאים חששו להוציא בעצמם את כלי המקדש ודרשו מיוסף משייתא לעשות זאת, כשנימוקם היה: "ייכנס מהם ובהם תחלה" (בראשית רבה ס"ה, כב).

¹⁹ תרגום: "בלשצר חשב וטעה, אני אחשב ולא אטעה".

²⁰ תרגום: "הוא טעה, אני אחשב ולא אטעה. האם נאמר 'למלכות בבל'?! 'לבבל' נאמר. מה [פירוש] 'לבבל' - לגלות בבל. כמה שנים חסרות - שמונה. חשב והכניס במקומן אחת של בלשאצר וחמש של דרייוש וכורש ושלוש שלו - הרי שבעים. כיוון שראה שמלאו שבעים ולא נגאלו, אמר: עכשיו ודאי שוב לא ייגאלו; אוציא כלי בית המקדש ואשתמש בהם".

²¹ ההבדל בין השניים, לפי דברי הגמרא, הוא בכך שבלשאצר התחיל את מניינו בשנת עלייתו של נבוכדנאצר לשלטון, ומשם התחיל לספור את שבעים השנים שהוקצבו למלכות בבל; לעומתו, אחשוורוש החל את המניין משנת גלות יהויקים. המניין הנכון הוא משנת חורבן בית המקדש, אז מתחילות שבעים השנים עד בניינו מחדש (עיין:

ולכן אין להם ממה לפחד, ואז הוציאו את כלי המקדש. שניהם טעו בחשבון.²² חטאם היה ברגע המבחן ובנקודה המרכזית של החטא - ניסיונם לדרוס את מלכות ה' במקדשו. שעת הפקידה בגזרה הקדומה לא הייתה אלא שעת מבחן, לראות האם בלשאצר אוהז במעשי אבותיו (השליליים) בידיו, כדי לפקוד עליו את עוון אבותיו.²³

3. התיקון

נעבור מן העונש שהוטל על בלשאצר ועל מלכות בבל אל התיקון שגרמה הכתובת על הקיר:

וּבִשְׁנַת אֶחָת לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס לְכָלוֹת דְּבַר ה' מִפִּי יְרֵמְיָה הָעֵזֶר ה' אֶת רוּחַ כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס וַיַּעֲבֹר קוֹל בְּכָל מַלְכוּתוֹ וְגַם בְּמִכְתָּב לְאֹמֶר. כֹּה אָמַר כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס כָּל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא פָקַד עָלַי לְבָנוֹת לוֹ בַּיִת בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה. מִי בָכֶם מְכַל עֲמוֹ יְהִי אֱלֹהֵיו עִמּוֹ וַיַּעַל לִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיָּבֵן אֶת בַּיִת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם. וְכָל הַנְּשָׂאֵר מְכַל הַמִּקְדָּמוֹת אֲשֶׁר הוּא גֵר

זכריה א', יב). הגמרא כאן רומזת לכך שלמעשה קיימים שני מניינים של שבועים שנה - האחד למלכות בבל והשני לחורבן בית המקדש. דיון מפורט על כך - ראה להלן פרק שנים עשר, עמ' 162 ואילך (ובפרט הערה 5).

יסוד זה, של אפשרויות שונות למועד תחילת המניין, מזכיר את דברי חז"ל על הסתירה בין הפסוקים בעניין מספר השנים של גלות מצרים. מן הפסוק בבראשית ט"ו, יג עולה כי הגלות תהיה ארבע מאות שנה, ואילו הפסוק בשמות י"ב, מ מדבר על ארבע מאות ושלשים שנה. על פי המכילתא שם (בא פרשה יד), ההפרש נובע מן השנים שעברו מברית בין הבתרים, אז נגזרה הגזרה, לבין לידתו של יצחק, שממנה ואילך מתחיל המניין של ארבע מאות שנה.

22. יש להעיר שקיים דמיון בין הסיפור שלנו לבין עניין חטא העגל. אמנם לפי הסברו של ריה"ל, משה לא הודיע לעם את מועד ירידתו מההר (ספר הכוזרי, מאמר ראשון, צו). אולם לפי המדרש (שבת פט ע"א) המובא ברש"י, משה אמר לעם מראש שהוא עולה לארבעים יום, אולם הם טעו בספירה והחליטו שהזמן עבר ומשה אינו עתיד לחזור. כתוצאה מכך גם הם עשו משתה: "וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׂתוּ וַיִּקְמוּ לְצַחֵק" (שמות ל"ב, ו). גם מעשה העגל, בדומה לשימוש בכלי המקדש אצלנו, היה בעצם הפניית דברים הלקוחים מן המרכבה של מעלה למטרות פסולות; ואכמ"ל.

23. עיין: ברכות ז ע"א; סנהדרין כז ע"ב.